

GEORG BUCHNER

WOYZECK

dramatische personen

WOYZECK

ANDRES

MARIE

KAPITEIN

DOKTER

AGENT

MARGRETH

MARKTKOOPMAN

TAMBOERMAJoor

de nar

KAPPER

EERSTE AMBACHTSMAN

de ene

DE ANDERE

MEISJE

EERSTE KIND

JOOD

TWEEDE KIND

KATHE

de waard

omroeper

STUDENT

KARL

I

kapitein. dokter

KAPITEIN

loopt hijgend over straat, blijft staan, hijgt, kijkt om zich heen.

KAPITEIN

waarheen zo gehaast, geëerde heer lijkspijker?

DOKTER

waarheen zo traag, geëerde heer oefenpluim?

KAPITEIN

neemt u de tijd, mijn waarde grafsteen.

DOKTER

ik steel mijn eigen tijd niet zoals u, mijn waarde.

KAPITEIN

ren toch niet zo, dokter, een goed mens loopt niet zo snel hahaha,
een goed mens, een goed mens, u jaagt de dood tegemoet, u maakt
me bang, engerd.

DOKTER

haast, kapitein, haast.

KAPITEIN

meneer nagel-aan-mijn-doodskist, zo worden uw korte benen door
de straatstenen nog korter. zwaai niet met uw stok in de lucht.

DOKTER

binnen vier weken is ze dood, een comus aquatypus in de zevende maand, ik heb al twintig van zulke patiënten gehad, let wel binnen vier weken.

KAPITEIN

dokter, laat me niet schrikken, er zijn mensen van schrik gestorven, louter en alleen van schrik.

DOKTER

binnen vier weken, dom dier, dat wordt een interessant preparaat. ik zeg haar nog...

KAPITEIN

moge de hemel breken... ik grijp u bij uw jas, ik laat u niet los. duivel, vier weken? dokter, lijkenpikker, doodshemd, ik, zo lang ik er ben, vier weken, en de mensen met citroenen in de handen, maar ze zullen zeggen, hij was een goed mens, een goed mens.

DOKTER

een goedemorgen, kapitein. kukeleku! aangenaam! aangenaam! *houdt hem zijn hoed voor* wat is dat kapitein, dat is een leeghoofd. ha?

KAPITEIN

maakt een deuk in de hoed wat is dat dokter, dat is een stompkop! hahaha! maar neemt u mij niet kwalijk. ik ben een goed mens – maar ik kan ook, als ik wil, dokter, hahaa, als ik wil. ha woyzeck, waarom raast hij zo voorbij? blijft hij toch woyzeck. hij rent als een opengeklapt scheermes door de wereld, je haalt je aan hem open, hij rent alsof hij binnen een kwartier een heel regiment kozakken tot de laatste haar moet scheren of anders wordt opgehangen – maar, over

een lange baard gesproken, wat – wil ik toch zeggen? woyzeck – een lange baard.

DOKTER

een lange baard aan de kin, plinius zei het al, de soldaten moeten dat afleren.

KAPITEIN

ha? over een lange baard? hoe is het met woyzeck, heeft hij nog geen haar uit een baard in zijn bord gevonden? hij begrijpt me toch, een mensenhaar, van een baard van een sappeur, een onderofficier, een – een tampeloertamboer? hè woyzeck? maar hij heeft een brave vrouw. 't vergaat hem niet als alle anderen.

WOYZECK

jawel! wat wilt u zeggen kapitein?

KAPITEIN

wat een gezicht trekt die kerel! hij lijkt wel opgebaard, hij moet niet in de soep zoeken, maar als hij zich haast en de hoek omgaat, kan hij er misschien eentje op een paar lippen vinden, een paar lippen, woyzeck, ik heb de liefde weer gevoeld. man, hij is lijkbleek.

WOYZECK

kapitein, ik ben een arme duivel, en heb anders niets op de wereld, kapitein, als u een grap maakt.

KAPITEIN

grap, ik, dat is grappig.

DOKTER

de pols woyzeck, de pols, zwak, sterk overslaand, onregelmatig.

WOYZECK

kapitein, de aarde is heet als de hel, ik heb het ijskoud, ijskoud, de hel is koud, zullen we wedden. onmogelijk. mens! mens! onmogelijk.

KAPITEIN

moet hij afgeschoten worden, moet hij een paar kogels door zijn kop. hij steekt me neer met zijn ogen, ik bedoel het goed, omdat hij een goed mens is, woyzeck, een goed mens.

DOKTER

gezichtsspieren strak, gespannen, af en toe trillend, houding rechtop, gespannen.

WOYZECK

ik ga! er is veel mogelijk. de mens! er is veel mogelijk. 't is mooi weer kapitein. kijk, zo'n mooie stevige grauwe hemel, je zou zin krijgen, er een haak in te slaan en je daaraan op te hangen, alleen vanwege het gedachtenstreepje tussen ja en nee, ja – en nee; kapitein ja en nee? is het nee de schuld van het ja of het ja van nee? daar wil ik over nadenken.

DOKTER

snelt hem achterna fenomeen, woyzeck, opslag.

KAPITEIN

ik word helemaal draaiërig van de mensen, wat snel, die lange slungel neemt grote stappen, hij rent als de schaduw van een spinnepoot, en die kleine, die sukkel er achteraan. die lange is de bliksem en die kleine de donder. haha, er achteraan. daar hou ik niet van! een goed mens is dankbaar en houdt van zijn leven, een goed mens heeft geen moed, nee! een hondsvot heeft moed! ik ben de oorlog in gegaan alleen maar om mijn liefde voor het leven te

bewijzen. van de pols naar angst, van daar naar de kogel en van daar naar de moed, hoe je op zulke gedachten komt, grotesk! grotesk!

2

AGENT

een goede moord, een echte moord, een mooie moord, zo mooi als
je alleen maar wensen kan, zo eentje hebben we d'er al heel lang
niet meer gehad.

het open veld. de stad in de verte.

WOYZECK

en andres snijden stokken in het struikgewas.

WOYZECK

ja andres, die streep daar boven het gras, daar rolt 's avonds de kop,
iemand raapte hem eens op, hij dacht dat het een egel was. drie
dagen en drie nachten en hij lag op de houtkrullen. andres, dat waren
de vrijmetselaars, ik heb 't, de vrijmetselaars, stil!

ANDRES

zingt daar zaten eens twee hazen
die vraten van het groene, groene gras.

WOYZECK

stil. het beweegt. wat?

ANDRES

die vraten van het groene, groene gras
tot er geen gras meer was te grazen.

WOYZECK

het beweegt achter me, onder me. stampt op de grond. hol, hoor
je? alles hol daaronder. de vrijmetselaars!

ANDRES

ik word bang.

WOYZECK

het is zo vreemd stil. je zou je adem willen inhouden. andres!

ANDRES

wat?

WOYZECK

zeg iets! andres! wat een licht! vuur schiet door de hemel en een
lawaai als bazuinen raast naar beneden. het komt dichterbij. door.
kijk niet om.

ANDRES

woyzeck! hoor je het nog?

WOYZECK

stil, alles stil, alsof de wereld dood is.

ANDRES

hoor je? er wordt getrommeld. we moeten door.

MARIE

met haar kind aan het raam. margreth. de taptoe komt voorbij, de tamboermajoor voorop.

MARIE

het kind op en neer wippend op haar arm. hé, kleine! sa ra ra ra! hoor je? daar komen ze?

MARGRETH

wat een man, een boom.

MARIE

hij staat op z'n poten als een leeuw. de tamboermajoor groet.

MARGRETH

ai, wat een vriendelijke ogen, mevrouw de buurvrouw, dat zijn we niet van u gewend.

MARIE

zingt soldaten zijn knappe knapen.

MARGRETH

uw ogen glimmen nog steeds.

MARIE

wat dan nog! breng uw ogen naar de jood en laat ze oppoetsen, misschien gaan ze wel glimmen, dat iemand ze voor twee knopen verkopen kan.

MARGRETH

wat u? u? mevrouwtje slettebak, ik ben een eerlijke vrouw, maar u, u
kijkt dwars door zeven leren broeken heen.

MARIE

kreng! *slaat het raam dicht.* kom kleintje. laat ze maar. wees jij maar
een arm hoerenkind en maak je moeder blij met je oneerlijke
gezicht. sa! sa!

zingt meisje, waar begin je aan
hebt een klein kind en geen man
ach, wat kan het mij schelen
zing ik de hele nacht
heio popeio mijn kleintje joechei
het doet me allemaal niets

hansje span je zes schimmels in
geef ze weer te vreten
haver vreten ze niet
water zuipen ze niet
alleen koele wijn moet het zijn joechei
alleen koele wijn moet het zijn
er wordt op het raam geklopt.

MARIE

wie is daar? ben jij het franz? kom binnen!

WOYZECK

gaat niet. moet naar appèl.

MARIE

wat is er, franz?

WOYZECK

marie, het was er weer, veel... staat er niet geschreven, en kijk daar steeg rook op van het land, zoals rook uit een kachel.

MARIE

man!

WOYZECK

het heeft me achtervolgd tot aan de stad. wat moet dat worden?

MARIE

franz!

WOYZECK

ik moet door.

MARIE

die man. zo afwezig. hij heeft zijn kind niet aangekeken. hij wordt nog gek van die gedachten. wat ben je stil, kleintje. ben je bang? het wordt zo donker, je zou denken dat je blind was. anders schijnt de lantaarn hier naar binnen. ik hou het niet uit. ik beef ervan.

marktkramen

volk

MARKTKOOPMAN

mijne heren! mijne heren! zie hier het schepsel, zoals door god gemaakt, niks, helemaal niks. zie nu de kunst, loopt rechtop heeft jas en broek, heeft een sabel! ho! maak 'n buiging! zo, nu ben je een baron. geef 'n kus! *hij trompettert* mich! is muzikaal. mijne heren hier is te zien het astronomische paard en die kleine canaillevogeltje. favoriet van alle gekroonde hoofden. de representatie zal beginnen! er wordt begonnen met het begin. het zal zodadelijk gebeuren het commencement van het commencement.

WOYZECK

wil je?

MARIE

voor mijn part. dat moet iets moois zijn. een man met kwasten en een vrouw in een broek.

in de tent

MARKTKOOPMAN

toon je talent! toon je beestachtige verstandelijkheid! beschaam de menselijke sociëteit! mijn heren, dit dier, dat u hier ziet, staart aan zijn lijf, op vier hoeven, is lid van elke geleerde sociëteit, is professor aan meerdere universiteiten waar hij studenten leert rijden en vechten. dat wat betreft het eenvoudig verstand! denk nu met de dubbele rede. wat gebeurt er als je met de dubbele rede denkt? is er hier onder de geleerde sociëteit een ezel? *de knol schudt zijn kop.* nu ziet u de dubbele rede! dat is veesionomie. ja dat is geen beestachtig dom individu, dat is een persoon. een mens, een dierlijk mens en toch een beest, een bête. *het paard krijgt een stijve.* goed zo, beschaam de sociëteit! u ziet: het beest volgt nog steeds zijn natuur onbedorven natuur! ga bij hem in de leer. vraag het de dokter het is zeer schadelijk! maar er staat geschreven: mens wees natuurlijk, je bent uit stof, zand, drek geschapen. wil je meer zijn dan stof, zand, drek? zie wat een verstand, het kan rekenen maar kan het niet op de vingers natellen, waarom? kan zich alleen niet uitdrukken, kan niet expliciteren, is een mens in een andere gedaante. vertel de heren hoe laat het is. wie van de heren en dames heeft een horloge, een horloge?

TAMBOERMAJOOR

een horloge!

MARIE

zit, haar kind op schoot, en heeft een stukje spiegel in de hand.

MARIE

kijkt in de spiegel. wat glimmen die stenen! wat zijn het voor? wat heeft hij gezegd? slaap kleine, doe je ogen dicht, nog dichter. zo blijven, stil, of hij komt je halen.

zingt meisje, doe je luiken dicht

straks komt er een zigeuner

en neemt je bij de hand

mee naar zigeunerland.

bekijkt zich weer het is vast goud! mensen als wij hebben alleen een hoekje van de wereld en een stukje spiegel en toch heb ik net zo'n rode mond als de deftige dames met hun spiegels van boven tot onder, en hun mooie meneren die hun de hand kussen. ik ben een arme vrouw. stil jongen, ogen dicht, het slaapengeltje, hij loopt over de muur. ze laat het spiegelkje blinken. ogen dicht, anders kijkt hij bij je naar binnen en dan word je blind.

WOYZECK

wat heb je?

MARIE

niks.

WOYZECK

het glimt tussen je vingers.

MARIE

een oorbelletje. heb ik gevonden.

WOYZECK

zo heb ik ze nog nooit gevonden. twee tegelijk.

MARIE

ben ik een vrouw.

WOYZECK

't is goed, marie. wat kan die jongen slapen. pak hem onder zijn armen, de stoel knelt. grote druppels op zijn voorhoofd. alles is werk onder de zon, zelfs in je slaap moet je zweten. wij arme mensen. hier is weer geld, marie, het loon en iets van de kapitein.

MARIE

god zal je lonen, franz.

WOYZECK

ik moet door. vanavond, marie. de jaarmarkt. dag.

MARIE

ik ben een slecht mens. ik zou mezelf kunnen doodsteken. ach! wat wereld? alles gaat toch naar de duivel, man en vrouw.

8

herberg

de ramen staan open. er wordt gedanst.

op de bank voor het huis

WOYZECK

hij – zij! duivel! dat doet maar! ja, wals maar om elkaar heen! en zij,
en door – en door.

de nar poeh! dat stinkt.

WOYZECK

ja dat stinkt! ze had rode, rode konen en waarom stinkt ze al? karl,
wat ruik jij?

de nar ik ruik, ik ruik bloed.

WOYZECK

bloed? waarom wordt het zo rood voor mijn ogen? het lijkt alsof ze
walsen in een zee van bloed, iedereen met elkaar! ha rode zee.

ANDRES

zingt daar is de mooie jagerij
schieten staat een ieder vrij
daar jagen is een feest
daar in het jachtgebied

loopt er een haas voorbij
ben jij een jager vraagt hij
ja jager ben ik ook ooit geweest
maar schieten kan ik echter niet

binnenplaats van de kazerne

WOYZECK

heb je niets gehoord?

ANDRES

hij kwam voorbij met een kameraad.

WOYZECK

hij heeft iets gezegd.

ANDRES

hoe weet je dat? wat zal ik zeggen. nou hij lachte en toen zei hij:

wat een lekker wijf, die heeft dijen en alles zo stevig.

WOYZECK

zo heeft hij dat gezegd?

waar heb ik vannacht van gedroomd? was het geen mes? wat kun je toch dwaze dromen hebben.

ANDRES

waar ga je heen, kameraad?

WOYZECK

mijn officier, wijn halen. – maar andres, ze was toch een bijzonder meisje.

ANDRES

wie was?

WOYZECK

niks. vaarwel.

II

kapitein. woyzeck

KAPITEIN

op een stoel. woyzeck scheert hem.

KAPITEIN

langzaam, woyzeck, langzaam. het ene na het andere. hij maakt me helemaal duizelig. wat moet ik met die tien minuten beginnen die hij vandaag te vroeg klaar is? woyzeck, hij moet bedenken dat hij nog zo'n dertig mooie jaren te leven heeft, dertig jaar! dat is 360 maanden, en dagen, uren, minuten! wat moet hij met die ontzaglijke hoeveelheid tijd beginnen? laat hem indelen, woyzeck.

WOYZECK

jawel, kapitein.

KAPITEIN

de wereld beangstigt me als ik aan de eeuwigheid denk. bezig blijven, woyzeck, bezig blijven. eeuwig dat is eeuwig, dat is eeuwig, dat begrijp je. maar nu is het niet eeuwig en dat is een ogenblik, ja, een ogenblik. woyzeck, ik huiver als ik er aan denk dat de wereld in één dag ronddraait, wat een tijdverspilling, waar moet dat heen? woyzeck, ik kan geen molenrad meer zien of ik word melancholiek.

WOYZECK

jawel, kapitein.

KAPITEIN

woyzeck, hij ziet er altijd zo verhit uit. een goed mens doet dat niet,
een goed mens, met een goed geweten. hij moet wat zeggen,
woyzeck. wat voor weer is het vandaag?

WOYZECK

kut, kapitein, kut. wind.

KAPITEIN

ik voel het al, het heeft iets jachtigs buiten. zo'n wind heeft op mij
hetzelfde effect als een muis. volgens mij komt hij uit het
zuidnoorden.

WOYZECK

jawel, kapitein.

KAPITEIN

ha! ha! ha! zuidnoord! ha! ha! ha! o, hij is dom, zo afgrijselijk dom.
woyzeck, hij is een goed mens, een goed mens maar...woyzeck, hij
heeft geen moraal! moraal heb je als je moreel bent, hij begrijpt dat.
het is een goed woord. hij heeft een kind zonder de zegen van de
kerk, zoals onze eerbiedwaardige garnizoenspredikant zegt, zonder
de zegen van de kerk, het komt niet van mij.

WOYZECK

kapitein, onze lieve heer zal het arme wurm er niet op aankijken, of
het amen is gezegd voor hij werd gemaakt. de heer sprak: laat de
kinderkens tot mij komen.

KAPITEIN

wat zegt hij daar? wat is dat voor een curieus antwoord? hij maakt
me helemaal confuus met zijn antwoord. als ik zeg: hij, dan bedoel ik
hem, hem.

WOYZECK

wij arme mensen. ziet u, kapitein, geld, geld. een mens zonder geld zet een mens zonder moraal op de wereld. wij zijn ook vlees en bloed. wij zijn eenmaal onzalig in deze en in de andere wereld, als wij in de hemel zouden komen, moeten we helpen donderen, denk ik.

KAPITEIN

woyzeck, hij heeft geen deugd, hij is geen deugdzaam mens. vlees en bloed? als het geregend heeft en ik bij het raam lig, en de witte kousen nakijk, hoe ze door de steeg springen, verdomme woyzeck, dan grijpt de liefde me! ik ben ook vlees en bloed! maar woyzeck, de deugd, de deugd! hoe moet ik anders de tijd doorbrengen! ik zeg altijd tegen mezelf: jij bent een deugdzaam mens, een goed mens, een goed mens.

WOYZECK

ja kapitein, de deugd! daar ben ik nog niet uit. ziet u, wij gewone mensen, wij hebben geen deugd, wij handelen naar onze natuur, maar als ik een heer zou zijn en een hoed zou hebben en een horloge en een engelse jas, en ik zou voornaam kunnen praten dan zou ik wel deugdzaam willen zijn. het moet iets moois zijn, de deugd, kapitein. maar ik ben een arme man.

KAPITEIN

goed woyzeck. jij bent een goed mens, een goed mens. maar jij denkt teveel, dat knaagt, je ziet er altijd zo verhit uit. het gesprek heeft me heel erg aangegrepen. ga nu en niet rennen; langzaam, lekker langzaam de straat uit.

marie. tamboermajoor

TAMBOERMAJOOR

marie!

MARIE

loop eens een stukje. de borst vooruit als een stier en behaard als een leeuw... zo is er geen één... ik ben trots namens alle vrouwen.

TAMBOERMAJOOR

als ik zondag mijn grote verenpluim op heb en witte handschoenen, bliksems, marie, de prins zegt altijd: mens, wat een vent.

MARIE

ach wat! man!

TAMBOERMAJOOR

en jij bent een wijf, godverdomme, wij gaan een fokkerij voor tamboermajoortjes beginnen. hè?

MARIE

laat me!

TAMBOERMAJOOR

wild beest.

MARIE

raak me aan!

TAMBOERMAJOOR

zie ik de duivel in je ogen?

MARIE

voor mijn part. alles is hetzelfde.

woyzeck. marie

MARIE

dag franz.

WOYZECK

ach jij bent het nog! nou echtwaar! nee je ziet niets, je moet 't toch zien! marie jij bent mooi!

MARIE

jij ziet er raar uit franz, het maakt me bang.

WOYZECK

wat een mooie straat. je krijgt er likdoorns van. en het is goed om op straat te staan, en in gezelschap ook goed.

MARIE

gezelschap?

WOYZECK

er lopen veel mensen op straat, toch, en je kunt praten met wie je wilt, wat gaat mij dat aan! heeft hij hier gestaan? hier? hier? en zo bij jou? zo? ik wou dat ik hem was geweest.

MARIE

wat hem? ik kan de mensen de straat niet verbieden en er niet voor zorgen dat ze hun mond meenemen als ze langskomen.

WOYZECK

en hun lippen thuis laten. het is jammer, ze zijn mooi, maar de wespen gaan er graag op zitten.

MARIE

en welke wesp heeft jou gestoken, jij ziet er zo gek uit als een koe die door horzels wordt opgejaagd.

WOYZECK

mens!

MARIE

raak me aan franz! ik heb liever een mes in mijn lijf dan jouw hand op mij! mijn vader durfde mij niet vast te pakken als ik hem aankeek, en toen was ik tien jaar.

WOYZECK

vrouw! – nee, er moet iets aan jou zijn. ieder mens is een afgrond, je wordt er duizelig van als je erin kijkt. zo was het! ze loopt als onschuld. nee, onschuld draagt een teken. weet ik het? weet ik het? wie weet het?

woyzeck. de dokter

DOKTER

wat zullen we nu beleven, woyzeck? een man een woord.

WOYZECK

wat dan, dokter?

DOKTER

ik heb het gezien woyzeck. hij heeft op straat gepiest, tegen de muur gepiest als een hond. en toch twee stuivers per dag. woyzeck dat is slecht. de wereld wordt slecht, heel slecht.

WOYZECK

maar dokter, als de natuur dringt.

DOKTER

de natuur dringt, de natuur dringt! de natuur! heb ik niet bewezen dat de musculus constrictor vesicea aan de wil onderworpen is? de natuur! woyzeck, de mens is vrij, in de mens verheft de individualiteit zich tot vrijheid. je urine niet op kunnen houden. heeft hij zijn erwten al gegeten, woyzeck? dat wordt een revolutie in de wetenschap, ik blaas haar op. ureum, 0,10, zoutzurig ammonium, hyperoxydul. woyzeck moet hij niet piesen? laat hem naar binnen gaan en nog eens proberen.

WOYZECK

ik moet niet, dokter.

DOKTER

en wel tegen de muur piesen! het staat op schrift, ik heb het akkoord in de hand. ik heb het gezien, met deze ogen, ik stak net mijn neus uit het raam en liet de zonnestralen naar binnenvallen om het niezen te observeren. nee, woyzeck, ik erger mij niet, ergernis is ongezond, is onwetenschappelijk. ik ben rustig, heel rustig, mijn pols slaat de gebruikelijke 60 en ik zeg het hem met de grootst mogelijke koelbloedigheid! pas op dat je je niet aan een mens ergert, een mens. als het nou een proteus was die je laat creperen. maar hij had toch niet tegen de muur moeten piesen –

WOYZECK

ziet u, dokter.

DOKTER

ho, niet tegen de microscoop stoten, ik heb net de linker kies van een infusiediertje eronder liggen. maar woyzeck, moet hij niet naar het kamertje?

WOYZECK

maar dokter, als de natuur op is.

DOKTER

wat betekent het als de natuur niet op is?

WOYZECK

als de natuur niet op is betekent dat niet dat de natuur niet níet op is. als de wereld zo donker wordt, dat je haar met je handen moet aftasten, en dat het voelt alsof ze als spinrag uiteenvalt! dat is, als iets is, en toch niet is.

DOKTER

woyzeck, hij filosofeert weer.

WOYZECK

heeft u wel eens wat van de dubbele natuur gemerkt, dokter? toen de zon 's middags zijn hoogste punt had bereikt en de wereld in vlammen leek op te gaan, sprak er een vreselijke stem tegen me.

DOKTER

woyzeck, hij heeft een aberratie.

WOYZECK

de zwammen, dokter, daar, daar zit het in. heeft u wel eens gezien in wat voor patronen de zwammen uit de grond komen. wie dat zou kunnen lezen.

DOKTER

WOYZECK

heeft de mooiste aberratio mentalis partialis, het tweede type, erg mooi ontwikkeld. woyzeck hij krijgt opslag. tweede type, idee fixe, over het algemeen in een redelijke toestand. hij doet alles zoals altijd, scheert zijn kapitein?

WOYZECK

jawel.

DOKTER

eet zijn erwten?

WOYZECK

zoals altijd, dokter. mijn vrouw krijgt het geld voor de kost.

dokter dient zijn plicht.

WOYZECK

jawel.

DOKTER

het is een interessant geval, sujet woyzeck, hij krijgt opslag. blijf braaf. laat zijn pols zien! ja.

marie. woyzeck

WOYZECK

hm! ik zie niks, ik zie niks. o, je zou het moeten zien. je zou het moeten kunnen grijpen met je vuisten.

MARIE

wat heb je franz? je bent in de war.

WOYZECK

een zonde zo dik en zo breed. het stinkt zo erg dat je de engeltjes uit de hemel kunt roken. je hebt een rode mond, marie. zitten er geen blaren op? dag, marie, je bent mooi als de zonde. kan de doodzonde zo mooi zijn?

MARIE

franz, je ijlt.

WOYZECK

duivel! heeft hij daar gestaan, zo, zo?

MARIE

omdat de dag lang is en de wereld oud, kunnen veel mensen op dezelfde plek staan, de een na de ander.

WOYZECK

ik heb hem gezien.

MARIE

je kan veel zien als je twee ogen hebt en niet blind bent en de zon schijnt.

WOYZECK

in zijn blote kont.

MARIE

en wat dan nog?

kapitein. dokter

KAPITEIN

dokter, de paarden jagen me angst aan als ik bedenk, dat die arme beesten te voet moeten gaan. ren niet zo. zwaai niet zo met uw stok in de lucht. u haast de dood tegemoet. een goed mens met een goed geweten, loopt niet zo snel. een goed mens. dokter sta mij toe, dat ik een mensenleven red, u draaft... dokter, ik ben zo melancholiek. ik voel me zo dweperig, ik moet altijd huilen als ik mijn jas aan de muur zie hangen, daar hangt ie.

DOKTER

hm, opgezwollen, vet, dikke hals, apoplectische constitutie. ja kapitein, u kunt een apoplexia cerebralis krijgen, u kunt die misschien ook aan één kant krijgen, en dan eenzijdig verlamd raken, of in 't gunstigste geval kunt u geestelijk verlamd raken en verder vegeteren, dat zijn zo ongeveer uw vooruitzichten voor de komende vier weken. overigens kan ik u verzekeren, dat u één van de interessantste gevallen bent en als god wil dat uw tong gedeeltelijk verlamd raakt, dat wij dan de onsterfelijkste experimenten kunnen uitvoeren.

KAPITEIN

dokter, laat me niet schrikken, er zijn mensen van schrik gestorven, louter en alleen van de schrik – ik zie de mensen al met citroenen

in de handen, maar ze zullen zeggen: het was een goed mens, een goed mens – vervloekte nagel aan mijn doodskist.

DOKTER

houdt zijn hoed voor wat is dat kapitein? dat is een leeghoofd.

KAPITEIN

slaat in de deuk in de hoed wat is dat dokter? dat is een stompkop.

DOKTER

ik beveel me aan, geëerde heer oefenpluim.

KAPITEIN

insgelijks, beste meneer lijkspijker.

17

MARIE

die andere gaf hem een bevel en toen moest ie weg. ha! de ene voor die andere.

het wachtlokaal

woyzeck. andres

ANDRES

zingt de waardin heeft een flinke meid

zit in haar tuintje de hele tijd

ze zit in haar tuintje...

WOYZECK

andres!

ANDRES

wat?

WOYZECK

mooi weer.

ANDRES

zondagzomerzon, en muziek in de stad. daarnet kwamen de meisjes
voorbij, de mensen dampen, het beweegt.

WOYZECK

dans, andres, ze dansen.

ANDRES

in het paard en in de ster.

WOYZECK

dans, dans.

ANDRES

voor mijn part.

zingt ze zit in haar tuintje
tot haar klokje twaalven slaat
en houdt de soldaten in de gaten

WOYZECK

andres, ik heb geen rust.

ANDRES

nar!

WOYZECK

ik moet d'r uit. alles draait voor mijn ogen. wat een hete handen
hebben ze. verdomme andres!

ANDRES

wat wil je?

WOYZECK

ik moet door.

ANDRES

met die vrouw.

WOYZECK

ik moet d'r uit, 't is me te heet.

een herberg

kapper. onderofficier

KAPPER

ach dochter, lieve dochter.

wat had je dan gedacht,

voordat je door koetsier

en voerlui werd verkracht –

wat kan de lieve god niet, wat? het gedane ongedaan maken. ha ha

ha! – maar het is nu eenmaal zo, en het is goed, dat het zo is. maar

beter is beter.

zingt brandewijn is mijn leven

brandewijn geeft moed

en een fatsoenlijk mens heeft zijn leven lief,

en een mens die zijn leven liefheeft,

heeft geen moed,

een deugzaam mens heeft geen moed!

wie moed heeft is een hondsvot.

TAMBOERMAJLOOR

u vergeet uzelf in het bijzijn van een moedig man.

KAPPER

ik spreek zonder aanzien des persoons, niet zoals de fransen, maar

recht voor z'n raap, en het was mooi van u. maar wie moed heeft is

een hondsvot!

TAMBOERMAJoor

duivel! gebroken scheerkom, jij uitgedroogde scheerkwast, drink je pis op, slik je scheermes in!

KAPPER

ha, hij doet zichzelf onrecht, had ik het over hem, heb ik gezegd dat hij moed heeft? laat me met rust! ik ben de wetenschap. ik krijg voor mijn wetenschappelijkheid elke week een halve gulden, hij moet mij niet slaan anders verhonger ik. ik ben een spinoza pericyclyda. ik heb een latijnse rug. ik ben een levend skelet, de hele mensheid bestudeert mij – wat is de mens? botten! stof, zand, drek! wat is de natuur? stof, zand, drek. maar de domme mens, de domme mens. we moeten vrienden zijn. als ik geen moed had was er geen wetenschap, geen natuur, geen amputatie, geen exarticopulatie? wat is dat, mijn arm, vlees, botten, aderen? wat is dat, drek? waar zit het in, in drek? laat ik mijn arm afsnijden, nee, de mens is egoïstisch, maar hak, schiet, steek, d'r in, zo, nu. we moeten! vriend, ik ben ontroerd. kijk, ik zou willen dat onze neuzen twee flessen waren, dan konden we ze in elkaars keelgat gieten. de wereld is zo mooi! vriend! mijn vriend! de wereld! *ontroerd* kijk hoe de zon tussen de wolken tevoorschijn komt, alsof er een pispot wordt leeggegooid.
hij huilt.

herberg

de ramen open, gedans, banken voor het huis mannen

EERSTE AMBACHTSMAN

ik heb een hemdje aan, dat is niet van mij,
mijn ziel stinkt naar brandewijn.

TWEEDE AMBACHTSMAN

broer, moet ik uit vriendschap een gat in je maken? verdomme. ik wil d'r een gat in maken. ik ben ook een man, weet je, ik wil alle vlooiën op z'n lijf doodslaan.

EERSTE AMBACHTSMAN

mijn ziel, mijn ziel stinkt naar brandewijn. zelfs het geld rot weg. vergeet-mij-niet! wat is de wereld mooi. broer, ik zou wel een regenton vol kunnen janken. ik zou willen dat onze neuzen twee flessen waren, dan konden we ze bij elkaar in de strot gieten.

WOYZECK

komt aan het raam staan. marie en de tamboermajoor dansen voorbij zonder hem op te merken.

DE ANDEREN

in koor

er reed een jager in de nacht,
eens door het natte groene woud,
halli, hallo, wel lustig is de jacht,
hier op de groene hei,

van jagen word ik blij

MARIE

en door, en door.

WOYZECK

en door, en door, en door, en door. draai maar, wals maar. waarom blaast god de zon niet uit, zodat alles in ontucht over elkaar heen rolt, man en vrouw, mens en beest. doe het op klaarlichte dag, doe het zoals vliegen het op je handen doen – vrouw – de vrouw is heet, heet! – en door, en door. de man! zoals hij haar pakt, haar lijf, hij neemt haar zoals in 't begin.

EERSTE AMBACHTSMAN

als een wandelaar geleund staat tegen de stroom van de tijd ofwel zich de goddelijke wijsheid toeëigent en zich afvraagt waarom is de mens? waarom is de mens? – maar waarachtig ik zeg jullie, waarvan zou de boer, de vatenbinder, de schoenmaker, de dokter moeten leven als god de mens niet had geschapen? waarvan zou de kleermaker moeten leven wanneer hij de mens geen gevoel voor schaamte had ingeplant? waarvan de soldaat als hij hem niet had uitgerust met het verlangen om zichzelf de dood in te jagen? daarom: twijfel niet, ja ja, het is lieflijk en fijn. al het aardse is ijdel, zelfs het geld rot weg. tot slot mijn geliefde toehoorders, rest ons nog op het kruis te pissen opdat er een jood sterft.

21

nacht

ANDRES

en woyzeck in een bed

WOYZECK

andres! andres! ik kan niet slapen, als ik mijn ogen dicht doe, blijft alles draaien en ik hoor violen, en door, en door. en dan de muren die spreken, hoor jij niets?

ANDRES

ja, – laat ze dansen! god behoede ons, amen. *valt weer in slaap*

WOYZECK

het steekt als een mes tussen mijn ogen.

ANDRES

je moet brandewijn drinken met kruid erin, dat stopt de koorts.

de herberg

WOYZECK

zit voor de herberg. mensen gaan naar buiten.

ANDRES

wat doe jij daar?

WOYZECK

hoe laat is het.

ANDRES

—

WOYZECK

niet later? ik bedoel, ik zou willen dat het sneller ging en dat het overmorgenavond is.

ANDRES

waarom?

WOYZECK

dan is het voorbij.

ANDRES

wat?

WOYZECK

wegwezen.

ANDRES

waarom zit je hier voor de deur?

WOYZECK

ik zit hier goed, en ik weet het – maar er zitten veel mensen voor de deur en die weten het niet. velen worden met de voeten naar voren de deur uit gedragen.

ANDRES

kom mee!

WOYZECK

ik zit goed zo, maar liggen zou beter zijn. hoe sneller je ligt hoe beter, hoe langer het duurt hoe beter. als iedereen zou weten hoe laat het is, zouden ze zich uitkleden, en een schoon hemd aantrekken en de houtkrullen laten opschudden.

ANDRES

hij is dronken.

WOYZECK

wat ligt daar verderop. het glimt. het steekt tussen mijn ogen. het glinstert. ik moet het hebben.

23

open veld

woyzeck

WOYZECK

en door! en door! stil, muziek! hé wat, wat zeggen jullie? harder,
harder. steek, steek de wolventeef dood, steek, steek de wolventeef
dood. zal ik? moet ik? hoor ik het daar ook? zegt de wind het ook?
hoor ik het aldoor, en door, steek dood, dood.

herberg

tamboermajoor. woyzeck. mensen

TAMBOERMAJOOR

ik ben een man! een man zeg ik. wie moet d'r wat? wie niet zo bezopen is als onze lieve heer die moet uit mijn buurt blijven. ik zal hem zijn neus in zijn reet rammen. ik zal – tegen woyzeck hé man, zuipen, een man moet zuipen.

WOYZECK

fluit

TAMBOERMAJOOR

hé man, zal ik je tong uit je strot trekken en hem om je keel knopen? ze vechten, woyzeck verliest. moet ik je zoveel adem laten als een ouwewijvenscheet, moet ik?

WOYZECK

gaat uitgeput, trillend op de bank zitten

TAMBOERMAJOOR

die man kan fluiten tot hij blauw ziet.
ha, brandewijn dat is mijn leven
brandewijn geeft moed!

DE ENE

zijn verdiende loon.

DE ANDERE

hij bloedt.

WOYZECK

de ene na de andere.

MEISJE

zingt wat schijnt de zon
en bloeit het koren
ze zijn naar buiten gegaan
ze liepen twee aan twee
de fluiten gingen voorop
de violen er achteraan
ze hadden rode sokken aan

EERSTE KIND

ik vind het niet mooi.

TWEEDE KIND

wat wil jij nou de hele tijd?
kinderen *afwisselend* wat? wie is er mee begonnen? ik ken het niet.
we moeten zingen. marie, jij moet voor ons zingen.

EEN TWEEDE GROEP VAN KINDEREN

waarom? daarom? maar waarom daarom?

MARIE

kom kleintjes. ringel, ringel rozenkrans. koning herodes.
grootmoeder vertel. er was eens een arm kind en dat had geen
vader en geen moeder. alles was dood en er was niemand meer op
de wereld. alles dood, en het is weggegaan en huilde dag en nacht.
en omdat er op de aarde niemand meer was, wilde het naar de
hemel gaan, en de maan keek het zo vriendelijk aan en toen het
eindelijk op de maan kwam, was het een verrot stuk hout en toen

het

is naar de zon gegaan en toen het bij de zon kwam, was het een verwelkte zonnebloem en toen het bij de sterren kwam, waren het kleine gouden muggen, die waren opgeprikt zoals de negendoder ze op de sleedoorn prikt en toen het weer naar de aarde wilde, was de aarde een omgevallen pispot en was helemaal alleen en daar ging het zitten en huilde en daar zit het nog en is helemaal alleen.

woyzeck. de jood

WOYZECK

dat pistooltje is te duur.

JOOD

nou, koopt u 't of niet kopen, wat zal het zijn?

WOYZECK

wat kost dat mes.

JOOD

't is puntgaaf. wilt u zich er de hals mee doorsnijden, nou, wat zal het zijn? u krijgt het zo goedkoop als ieder ander, u krijgt uw dood goedkoop, maar niet voor niets. wat zal het zijn? hij zal een zuinige dood krijgen.

WOYZECK

daar kan je niet alleen brood mee snijden.

JOOD

twee stuivers.

WOYZECK

hier!

JOOD

hier! alsof het niets is. het is toch geen geld. hond.

marie. nar

bladert in de bijbel

MARIE

en er is geen bedrog in zijn mond gevonden. mijn god. mijn god! zie mij niet aan. *bladert door* maar de farizeeërs brachten tot hem een vrouw in overspel gegrepen, zij stelden haar in hun midden. maar jesus sprak: zo veroordeel ik u ook niet. ga heen en zondig in 't vervolg niet meer. heregod! heregod! ik kan het niet. heregod geef mij net genoeg om te kunnen bidden. *het kind kruipt tegen haar aan.* ik krijg een steek in mijn hart van dat kind. weg! dat ligt maar in de zon!

NAR

ligt en vertelt sprookjes tegen zijn vingers die heeft de gouden kroon, meneer de koning. morgen haal ik het kind van mevrouw de koningin. bloedworst zegt: kom leverworst *hij pakt het kind en zwijgt.*

MARIE

franz is niet gekomen, gisteren niet, vandaag niet. het wordt heet. en staande achter zijn voeten, wenende, begon zij zijn voeten nat te maken met tranen, en zij droogde ze af met het haar van haar hoofd, en kuste zijn voeten, en zalfde ze met zalf. alles dood! heiland, heiland, ik zou je voeten willen zalven.

kazerne

andres. woyzeck

WOYZECK

dit mouwhemd, andres, hoort niet bij het uniform, je kan het gebruiken. het kruis is van mijn zusje en het ringetje, ik heb ook nog een bidprentje, met twee harten van mooi goud, het lag in mijn moeders bijbel en er staat:

het lijden is mijn verdienst,

het lijden is mijn godsdienst,

heer uw lichaam was gewond en karmozijn.

laat mijn hart voor immer zo zijn.

mijn moeder voelt alleen nog als de zon op haar handen schijnt. dat maakt niet uit.

ANDRES

zegt op alles ja zeker.

WOYZECK

friedrich franz woyzeck, gezworen fuselier in het tweede regiment, tweede bataljon, vierde compagnie geboren de –

vandaag twintig juli ben ik dertig jaar oud, zeven maanden en twaalf dagen.

ANDRES

jij komt in het hospitaal. jij moet brandewijn drinken met kruit d'r in. dat doodt de koorts.

WOYZECK

ja, andres, als de timmerman de houtkrullen verzamelt, weet
niemand nog, wie er zijn kop op legt.

MARIE

en woyzeck

MARIE

dus die kant op is de stad, in het donker.

WOYZECK

blijf. kom ga zitten.

MARIE

ik moet door.

WOYZECK

je zal je voeten niet kapot lopen.

MARIE

wat wil je dan?

WOYZECK

weet je hoe lang het nu is?

MARIE

met pinksteren twee jaar.

WOYZECK

weet je ook hoe lang het nog zal zijn?

MARIE

ik moet door, ik voel de nachtdauw al.

WOYZECK

je rilt marie, en toch ben je warm. wat heb jij hete lippen! heet, hete hoerenadem, en toch zou ik er de hemel voor geven om ze nog

één keer te kussen. vreemd. als je koud bent, ril je niet meer. je zal niet rillen van de ochtenddauw.

MARIE

wat zeg je?

WOYZECK

niets.

MARIE

de maan komt rood op.

WOYZECK

als bloedig ijzer.

MARIE

wat doe je? je ziet zo bleek. stop. in gods naam, ho help.

WOYZECK

en hier en hier! kan je niet sterven. zo! zo! ha ze beweegt nog, nog niet, nog niet? nog steeds? ben je dood? dood! dood!

30

EERSTE KIND

kom, greetje.

TWEEDE KIND

wat is er?

EERSTE KIND

weet je het niet? ze zijn er allemaal naartoe. d'r ligt er eentje!

TWEEDE KIND

waar?

EERSTE KIND

links voorbij de greppel in het riet, daar bij dat rode kruis.

TWEEDE KIND

kom mee, zien wij ook nog wat. anders dragen ze het naar binnen.

WOYZECK

het mes? waar is het mes? ik heb het hier achtergelaten. het zal me verraden! dichterbij, dichterbij! wat is dit voor plek? wat hoor ik? er beweegt iets. stil. hier dichtbij. marie? hé marie! stil. alles stil! je bent bleek, marie. je hebt een rood koord om je hals. bij wie heb jij die halsband verdiend, met je zonde? je was zwart, zwart. heb ik je doen verbleken? wat is je zwarte haar toch wild. heb je je vlechten vandaag niet gevlochten? daar ligt iets! koud, nat, stilte. weg van deze plek. het mes-

de herberg

WOYZECK

dans allemaal. en door. zweet en stink, hij komt jullie toch allemaal halen.

zingt de waardin heeft een flinke meid

ze zit in haar tuintje de hele tijd

ze zit in haar tuintje

tot haar klokje twaalven slaat

en houdt de soldaten in de gaten

hij danst. zo kätthe! ga zitten! ik heb het heet! heet. hij trekt zijn jas

uit. het is gewoon zo, de duivel haalt de ene en laat de andere

lopen. kätthe, jij bent heet! waarom toch, kätthe, jij zal ook koud

worden. wees verstandig. kun je niet zingen?

KATHE

zingt naar schwabenland mag ik niet gaan

ik heb geen lange jurken aan

een lange jurk en spitse schoenen

daar kan een dienstmeid niet in boenen

WOYZECK

nee, geen schoenen, je komt ook zonder schoenen in de hel.

KATHE

zingt

en dan: o foei mijn schat dat was gemeen

hou je geld en slaap alleen.

WOYZECK

ach wat, ik wil geen bloed aan mijn lijf.

KATHE

maar wat heb je aan je hand?

WOYZECK

ik? ik?

KATHE

rood! bloed. *er komen mensen om hen heen staan.*

WOYZECK

bloed? bloed?

WAARD

wat bloed.

WOYZECK

ik heb me gesneden geloof ik, hier in mijn rechter hand.

WAARD

hoe komt het dan aan je elleboog?

WOYZECK

ik heb het afgeveegd.

WAARD

wat, met je rechterhand aan je rechter elleboog? jij bent handig.

NAR

en toen zei de reus: ik ruik, ik ruik, ik ruik mensenvlees. puh! die stinkt al.

WOYZECK

verdomme, wat willen jullie? wat gaat jullie dat aan? opzij! of de

eerste ... verdomme. denken jullie dat ik iemand heb omgebracht ?

ben ik een moordenaar? wat staan jullie me aan te gapen? kijk naar
jezelf. opzij!

hij loopt naar buiten. heb ik 't mes? zo! mensen – daar. hij loopt weg.

OMROEPER

bij een kraam mijne heren, mijne dames, zie hier het astronomische paard en de klein canaille vogel, lieveling van alle europese potentaten en lid van alle geleerde sociëteiten. voorspelt de mensen alles, hoe oud, hoeveel kinderen, wat voor ziekte. schiet met pistolen, kan op één been staan. een en al ontwikkeling, met een beestachtig verstand, of eigenlijk meer een verstandige beestachtigheid, is geen beestachtigheid individu zoals veel mensen, het hoog vereerlijkte publiek uitgezonderd. entree. het gaat gebeuren, de representatie, het commencement van het commencement zal aanstonds zijn aanvang nemen. zie hier de vooruitgang van de civilisatie. alles gaat vooruit, 'n paard, 'n aap, 'n canaillevogeltje. de aap is al een soldaat, dat is nog niet veel, de onderste tree van de menselijke soort!

NAR

grotesk! zeer grotesk!

STUDENT

bent u ook een atheïst? ik ben een dogmatisch atheïst.

KAPPER

ik ben een vriend. is dat grotesk? ik ben een vriend van het groteske. ziet u dat daar? wat een grotesk effect?

STUDENT

ik ben een dogmatisch atheïst. grotesk.

WOYZECK

ik zal je zeggen, ik had een hondje dat aan een grote hoed snuffelde,
maar hij kon er niet op en toen heb ik hem uit medelijden erop
gezet en daar stonden het jongetje en het meisje.

de idioot. het kind. woyzeck

KARL

houdt het kind op zijn schoot die is in het water gevallen, die is in het water gevallen, wat, die is in 't water gevallen.

WOYZECK

kleintje, christian.

KARL

kijkt hem strak aan die is in 't water gevallen.

WOYZECK

wil het kind liefkozen, het wendt zich af en huilt mijn god!

KARL

die is in 't water gevallen.

WOYZECK

christiaantje, jij krijgt een paardje, sa sa het kind sribbelt tegen. tot karl hier, koop een paardje voor de kleine.

KARL

kijkt hem strak aan

WOYZECK

hop! hop! paardje.

KARL

juichend hop! hop! paardje! paardje. loopt weg met het kind

Het toneelstuk *Woyzeck* uit 1836 bestaat uit een verzameling scèneschetsen en kladblaadjes zonder paginanummering. Er zijn vier versies van *Woyzeck* overgeleverd, maar geen voltooid stuk. 't Barre Land heeft alle teruggevonden scènes vertaald en er een eigen bewerking van gemaakt.

Woyzeck is een coproductie met Maatschappij Discordia. 't Barre Land speelde de eerste voorstelling van *Woyzeck* op 11 februari 2004 in de snijzaal in Utrecht. Door: Vincent van den Berg, Margijn Bosch, Jorn Heijdenrijk, Peter Kolpa en Czeslaw de Wijs.

www.barreland.nl

Georg Büchner, 1813–1837, is in Hessen geboren en leefde later als politiek vluchteling in Zwitserland en Frankrijk. Hij studeerde geneeskunde, bemoeide zich actief met de politiek en was daarnaast schrijver van toneelstukken, gedichten, literaire kritieken, filosofische studies en één politiek pamflet: *De Hessische Landbode*. Tijdens zijn verbanning schreef hij: *Dantons dood* (1835), *Leonce en Lena* (1836), *Woyzeck* (1836) en één kort verhaal: *Lenz*.